

Oponentský posudok

habilitačnej práce Károlya Presinszkého: *Nárečia – audioknihy – aplikácie*
(*Maďarské počítačové dialektologické výskumy na Slovensku*)

Habilitačná práca Károlya Presinszkého metódami viacerých jazykovedných disciplín analyzuje možnosti aplikácie počítačovej dialektológie. Teoretická syntéza a prezentácia nových výsledkov empirických výskumov nestráca zo zreteľa systém kritérií dnešnej dialektológie, sociolingvistiky, kontaktológie a funkčnej jazykovedy. Práca – s využitím kvantitatívnych a kvalitatívnych výskumných metód – spája bádateľské postupy tradičného a novšieho, počítačového výskumu nárečí, čo jej umožňuje obohatiť naše znalosti o maďarských nárečiach na juhu Slovenska o nové výsledky a poznatky.

Maďarská nárečová audiokniha na Slovensku (I. – III.), ktorá je východiskom habilitačnej práce, zohrala určujúcu rolu pri organizácii nárečových zbierok, vypracovaní ich metodiky, zázname, synchronizácii údajov. Cnosťou práce je to, že autor prezentuje aj možnosti využitia audioknihy vo vzdelávacom procese, na konkrétnych úlohách ilustruje jej využitie vo výučbe nárečí.

Všetky kapitoly práce signalizujú teoretickú a metodickú informovanosť autora a jeho zbehosť v odbornom spracovaní empirických údajov.

V prvej kapitole (Výskum nárečí a počítačová dialektológia) Károly Presinszky na základe bohatej odbornej literatúry aj v perspektíve dejín jazykovedy interpretuje osobitosti počítačovej dialektológie. Detailné prezentovanie okolností, ktoré výskumu predchádzali, vytvára rámec pre zasadenie vlastných výskumov do širšieho kontextu.

Druhá kapitola prezentujúca územné jednotky, typy maďarských nárečí na Slovensku sa nedá využiť len v dialektologických výskumoch. V súvislosti s územnými jazykovými variantmi totiž interpretuje aj faktory jazykového prostredia a dynamiku javov určujúcich jazykovú vitalitu. Treba vyzdvihnúť, že kapitola ponúka hutný prehľad najdôležitejších výsledkov výskumu maďarskej dialektológie na Slovensku a jej ďalších úloh.

Práca ďalej zužuje tému a v tretej kapitole prezentuje prvé výsledky výskumu nárečí Veľkého a Malého Žitného ostrova pomocou počítačovej dialektológie, ako aj charakteristiky

softvéru Bihalbocs, ktorý sa pri počítačovom výskume používa. Doteraz zozbierané údaje a zvukové materiály dialektologického výskumu umožňujú autorovi v širšom kontexte detailnejšie analyzovať viaceré charakteristiky žitnoostrovského nárečia. V tejto kapitole treba vyzdvihnúť zobrazenie skúmaných dialektologických javov na mape, sumárne údaje o akustickom fonetickom výskume, ako aj komparatívny výskum údajov získaných odlišnými zbernými metódami.

Štvrtá, piata a šiesta kapitola jednoznačne prezentujú vedecký prínos a aplikačné možnosti Maďarskej nárečovej audioknihy na Slovensku. Po objasnení údajov a štruktúry audioknihy Károly Presinszky výsledkami kvantitatívnych a kvalitatívnych výskumov prezentuje výskumné možnosti vizuálne a auditívne zobrazených počítačových údajov. Výskum štatistiky hlások, ako aj výskum nadvetnej syntaxe a kontaktologický výskum hodnotnými postrehmi, konštatovaniami prispievajú k lepšiemu poznaniu tendencií zmien v maďarských nárečiach na Slovensku. Prezentácia javov súvisiacich s bilingválnosťou obohacuje prácu o ďalšie sociolingvistické aspekty.

Z hľadiska pestrosti práce treba vyzdvihnúť úmysel pristupovať k nárečovým javom na základe funkčnej sémantiky, keďže tento systém aspektov kladie dôraz na mapovanie sémantickej siete jazykových poznatkov, čím sa v analýze objavujú aj kognitívne aspekty. Čitateľ si vďaka autorovej presvedčivej argumentácii a hodnovernej analýze dát uvedomí, že jazykový prejav je založený na našich poznatkoch o svete. Tieto empirické poznatky sú komplexné, rozčlenené: usmerňujú ich schémy, rámce poznatkov a scenáre, ako to signalizujú predošlé kognitívne jazykovedné analýzy. Habilitačná práca to dobre ilustruje funkčnou sémantickou analýzou pojmu práce vykonávanej na rodinnom hospodárstve, opisom skonštruovania pojmu (s. 77 – 79). Tento pokus je vo výskume dialektologických javov nový a treba v ňom v každom prípade pokračovať, ako aj v ďalšom uplatnení pragmatických aspektov (vzťah respondentov k rečovej situácii, téme).

O práci Károlya Presinszkého sa dá vo všeobecnosti povedať, že je ako z teoretického, tak aj z empirického hľadiska rovnako dôkladná, je významným prínosom pre lepšie porozumenie nárečových procesov a javov spojených s bilingválnosťou. Opis a hodnotenie výsledkov výskumu jasne signalizuje nedostatky doterajších dialektologických prístupov a ďalšie výskumné úlohy.

Ďalej sformulujem niekoľko poznámok, návrhov, ktoré v nijakom prípade neumenšujú nesporné zásluhy autora a ich cieľom je výlučne upresniť problémy, opis situácií a podporiť ďalšie uvažovanie o nich.

1. V druhej kapitole sa pri prezentácii charakteristík jazykového prostredia nárečí hovorí o demografických, spoločenských a ekonomických faktoroch, ktoré určujú budúcnosť maďarských nárečí na Slovensku: „počet príslušníkov komunity, typ ňou obývaného sídla a jeho geografická poloha“ (s. 27). Vo výpočte chýba zmienka o pomere jazykovej menšiny a väčšiny, ktorá určuje danú dvojjazyčnú situáciu, to, že podmienky používania jazyka určujúco ovplyvňuje fakt, či komunita žije v danej obci v diaspóre, alebo tvorí väčšinu. Autor si je vedomý významu tohto faktora, keďže neskôr signalizuje, že „atitúdy spojené s nárečiami môžu súvisieť aj od pomeru Maďarov žijúcich v danej obci“ (s. 32).

2. Pri prezentácii zmien kódu v Maďarskej nárečovej audioknihe na Slovensku sa hovorí o zmenách kódu pri vlastných menách: o použití slovenských osobných mien, geografických a inštitucionálnych názvov v maďarskojazyčných prejavoch (86). Ak meno/názov vo funkcii vlastného mena nemá maďarský variant (alebo ho hovoriaci nepozná), je otázne, či sa dá použitie daného jazykového znaku považovať za zmenu kódu. Ak v maďarskej reči použijeme slovenské alebo anglické vlastné meno alebo geografický názov (napr. Miloš, Uherské Hradiště, New York), tak treba cudzí prvok bezpodmienečne chápať ako zmenu kódu? Keby to tak bolo, tak každé zahraničné vlastné meno by sme vnímali ako zmenu kódu.

3. Informatizované nárečové údaje sa pomocou softvéru Bihalbocs dajú nielen premietnuť na mapu, ale dajú sa zobrazit' aj jednotlivé sociálne premenné ako vek, vzdelanie a pohlavie. Signalizuje to, napríklad, mapa číslo 5, ktorá podľa vekových kategórií prezentuje rozdiely v dlhom alebo krátkom vyslovovaní slov szíve a szívük. Hoci na základe mapy sú generačné rozdiely jasne viditeľné, ak chceme štatisticky významnú koreláciu dvoch premenných presvedčivo opísať, tak v analytickej časti musíme uviesť aj percentuálne pomery jazykových premenných vzťahujúcich sa na jednotlivé vekové kategórie, keďže len takto sa dajú kvantitatívne rozdiely porovnať.

Sumárne môžeme povedať, že habilitačná práca Károlya Presinszkého obohacuje výskum maďarských nárečí na Slovensku novými, pozoruhodnými výsledkami. Analýza komplexne, na základe systému interdisciplinárnych kritérií prezentuje nárečové tendencie prejavujúce sa v digitalizovaných nárečových textoch. Hodnotu práce, ako sme sa už zmienili, zvyšuje fakt, že na konkrétnych školských príkladoch prezentuje možnosť využitia Maďarskej nárečovej audioknihy na Slovensku vo vzdelávacom procese.

Zopár analytických aspektov práce sa dá ďalším upresnením ešte odtieniť, to však neznižuje novátorstvo a nesporný vedecký prínos výskumu.

Na základe uvedeného odporúčam habilitačnú prácu Károlya Presinszkého prijať.

Kluž, 30. apríl 2022

Attila Benő

(z maďarčiny preložila Galina Sándorová)